ОБЩЕСТВЕНОТО ЗНАЧЕНИЕ НА ВАЗОВ

Огромното Вазово творчество има първостепенно *познавателно* значение. То дава отражение не само на живота, чийто съвременник е писателят, но и на нашето древно минало (романът „Светослав Тертер", повестта „Иван Александър", историческите Вазови драми). История, съвременен битов и политически живот — за тях читателят на Вазовите съчинения черпи широки познания, и следователно увеличава възможностите си за създаване по-правилно отношение към българската действителност.

Оттук иде и *организиращото*, т. е. по-пряко *обществено* значение на Вазовото творчество. „Литературата, — казва известният съветски литературовед Л. Тимофеев, — помага на читателя по-добре да разбере живота и, следователно, по-добре да действува в него" (Л. Тимофеев — „Теория на литературата", бълг. превод — II издание, стр. 8). Трябва да подчертаем, че това организиращо, обществено значение не винаги върви по линията на субективно изразените от писателя тенденции. Така Вазов в голяма степен, особено след Балканската война, не разбра истинския, обществен, по същество противонароден смисъл на водените от Фердинанда войни, погрешно ги счете за обединителни и се прояви, в творчеството си, като техен апологет. Независимо от това, тия Вазови трудове обективно дават известно отражение на войните — и критичният читател и от тях може да извлече известни исторически познания и следователно (по косвен път и дори по пътя на прякото реагиране на известни Вазови внушения от тоя период) може да подпомогне своето обществено ориентиране.

Но изобщо общественото значение на Вазовото творчество е най-пряко и най-силно там, където исторически оправданите тенденции се покриват с тенденциите на самия писател. Такова покриване на обективното и субективното в най-голяма степен е осъществено във Вазовите съчинения, посветени на нашата национално-освободителна борба. Тук на първо място трябва да споменем сбирката поеми „Епопея на забравените", повестта „Немили-недраги" и романа „Под игото" (всички писани през 80-те години — десетилетие, което е действително *Вазовско* в нашата литература и през което той е в апогея на своето творчество).

Със тия свои творби (и с редица други стихотворни и прозаични произведения със същата тематика) Вазов достигна сравнително доста пълно отражение на посочения исторически период, пречупен в историята на българския народ. Голямо прогресивно-национално възпитателно значение има увековечаването в мощни художествени образи на героите на цяла историческа борба, — образи, които поддържат будно националното съзнание на следващите поколения. Наред със „Записките" на Захари Стоянов, „Под игото" дава широка разгърната картина на Априлското въстание. Без помощта и творческото пресъздаване от страна на тия свои вдъхновени отразители, това въстание и крайната българска борба за освобождение от турското робство биха останали само уроци в учебниците по история. Никой историк не би могъл да ни разкаже така ярко и релефно оформянето и разразяването на националния революционен дух в малкото българско подбалканско градче, както е направил това поетът в „Под игото". И завинаги би била загубена от погледа ни картината, макар и непълно дадена, на бликащия и с героизъм и с мизерия живот на нашите емигранти, ако не беше Вазовата повест „Немили недраги".

Но особено могъщ е поетът, на върха на своята стихия е той в „Епопея на забравените".

„Епопея на забравените" — самото заглавие е вече организиращ зов: не издребнявайте в текущия живот, — казва чрез това заглавие поетът, съвременник през 80-те години на дребното стоково стопанство в нас, отразяващо се обществено в стихията на еснафската, дребнобуржуазна психология, — помнете, че българският народ само до преди няколко години имаше свои високи национални идеали, имаше свои велики национални герои, — и издигнете по-високо своето съзнание; да не се забравя миналото — това значи да се мисли за бъдещето! — Въпреки че тия поеми във всеки свой ред са пропити с крилата романтика, все пак и в тях Вазов е по основа реалист: той очертава типични образи, — защото, макар и в крайно засилена форма, Левски напр. е събирателен тип на хиляди хора от онова време, — и тия образи са дадени в атмосферата на типични обстоятелства: нашата национално-освободителна борба. Не само *типът*, — *портретът* на героя е даден ярко от писателя:

Девет години той
скита се бездомен, без сън, без покой,
под външност чужда и под име ново,
и с сърце порасло и за кръст готово. . .
Той беше скиталец и кат дете прост,
и като отшелник живееше в пост,
горите, полята познати му бяха,
всичките пътеки краката му видяха.
Той се не боеше, под небето спеше,
ходеше замислен, самси, без другар. . .

Наред с Левски, Бенковски, Каблешков, Паисий, Раковски, Караджата, Волов (не и Ботев — той никога не е бил забравян от нашия народ), Вазов възпява масовика Кочо и дълбоко-народното геройство на шипченските опълченци. Поемата за последните завършва с един внушителен поетичен образ, които най-добре говори за пряката национално-възпитателна, обществена задача, която Вазов съзнателно си е поставил при написването на „Епопеята".

И днес от Балканът, щом буря захваща,
спомня тоз ден бурен, шуми и препраща
славата му дивна, като някой ек,
от урва на урва и от век на век!

Не само със съчиненията си за нашата борба за национално освобождение, а и с цялото си останало творчество Вазов, който е бил винаги чужд на идеята за „чистото изкуство", е догонвал съзнателно определено обществено въздействие, почти винаги по линията на издигането на националното съзнание (включително дори с най-пейзажните си стихове за природата). Поради редица социални и идеологични причини Вазов не видя, че с течение на времето *съдържанието и истинските носители* на това съзнание преминаха в друга обществена плоскост, и че същевременно това национално съзнание доби други форми при наличността на острите социални борби в страната. Но все пак Ив. Вазов, с широкия обхват на нашата действителност и главно с творчеството си, отразяващо Априлското въстание, има грамадно положително обществено значение — и с право винаги ще бъде тачен като един от основните стълбове на нашата литература.

АНГЕЛ ТОДОРОВ

ВАЗОВ И МУЗИКАТА

От спомените на проф. Ив. Шишманов за Вазов научаваме, че народният поет бил добър певец като майка си, „сладкогласен песнопоец", както той сам изповядва, и че като юноша до 25 г. възраст обичал много да пее. Като малък Вазов често пеел на баща си Чинтуловите бунтовнически песни: „Къде си вярна ти любов народна" и „Вятър ечи, балкан стене".

По него време Вазов обичал да чете стиховете на Петко Славейков и за стихотворението „Водопад" сам съчинил мелодия. Вазов обичал много музиката и, също като Толстой, не разбирал Вагнера и се възхищавал от Кармен, особено от „Чудната" песен на тореадора.

Музикалността на Иван Вазов съответствува и на музикалността на неговата поезия, но тази поезия, за жалост, не може да вдъхнови българските композитори за нещо по-дълбоко и трайно, макар че тя изобилствува с настроения за музикални видения и претворявания. В нашата музика Вазов е използуван посла̀бо от Пенчо Славейков, Кирил Христов и Цанко Церковски. Само народното чувство остава верно на този певец на бунта и на свободата, с общоизвестните песни върху негов текст: „Боят настана, тупат сърца ни", „Тих, бял Дунав се вълнува", „Питат ли ме зе й зората" и „Покойници, вие в други полк минахте" — песни, добили у нас широка известност сред масите, някои от които се пеят и до днес.

Вярно е, че още първите български композитори спряха внимание на поезията на Иван Вазов. Емануил Манолов в музикалната библиотека „Славееви гори" дава няколко песни върху Вазов текст, Добри Христов също написа няколко такива песни: „Дивиш ме", „Дойдоха, настанаха желаните дни", „Пролет мила", а Панайот Пипков съчини за Вазовата драма „Към пропаст" песните на Калоян и Сара, но народният поет Вазов, тъй както следва да бъде почувствуван от всеки българин, особено в неповторимата му „Епопея на забравените", с която възпява колосите на българския дух и свобода — Паисий, Раковски и Опълчениците на Шипка, остава далеч в желанията ни, сравнен с онова, което до днес ни е дадено от нашия композитор. А какъв богат материал дава „Епопея на забравените" за създаването на една героична симфония или симфонични поеми!

За оперна музика Вазовото творчество също не е използувано (опитите като „Камен и Цена" от чешкия капелмайстор Венцеслав Кауцки са съвсем незначителни), когато еднакво и „Под игото" и „Хъшове" дават обилен материал за оперна музика и сценарио. Това дава повод за поставянето на много въпроси, от които най-интересният е защо Вазов по отношение на музиката у нас не доби онова значение, което доби Пушкин за руската музика?

АСЕН БАЛКАНСКИ

ВАЗОВ ЗА МИХАИЛОВСКИ

Из спомените на проф. Ив. Д. Шишманов

Случайна среща в кафенето на Кенда.

Говорим за Стояна Михайловски. Ползувам се от случая да го разпитам, кога се запознал с него — и какво е мнението му за него и таланта му.

— „Собствено не съм се запознавал никога с него".

— Как тъй?

— „Ей тъй. Той е горд. А аз съм студенак. От Русчук той ми пращаше стихотворения, и аз ги помествах в „Денница", но ни веднаж не му благодарих, нито му пратих хонорар (виж, колко бях невежлив!) После когато дойде в София, се виждах често с него, кое в Славянска беседа, кое в кафене „България", но разговори за литература не сме водили никога. Ей тъй, ще се обърне към мене:

— Как си, бай Вазов?

— „Добре съм, бай Михайловски", ще му отговоря и толкоз.

Той обичаше да приказва в кафенето само за политика, а аз го слушах — с половин ухо. Трябва да ти призная обаче, че, когато Кръстев по едно време жестоко ме нападаше в своята „Мисъл", той ми писа, че поради недостойното му поведение престанал да пише в списанието му.

— Кога беше това?

— „Около времето, когато се появи „Борислав". Виж, аз можех да използувам тогава писмото на Михайловски, да си направя реклама в вестниците, но не рачих. По-после, като станах министър (1897 г.), той се обърна към мене с просба, да направя акт на справедливост, като настоя да влезе пак в университета. Но аз оставих просбата му без последствие. Та и можех ли да наруша автономията на университета? А той люто ми се разсърди.

Впрочем ще ти призная, че Михайловски никога искренно не е благоволил към мене. В сатирите му има не малко нападки против мене. Беше му очевидно неприятно, че моето име шумеше, а неговото — не.

Колкото за таланта му, признавам му, че има елегантна фраза и че се отнася внимателно към своя стих, но в неговата поезия има повече „разсъдочност", остроумие, няма топлота, сърцето липсва. Но да оставим Михайловски на мира. Своеобразен човек е. Па недей търси винаги у поета — човека".

РЕДАКТИРАТ: ЕЛИН ПЕЛИН, Д. Б. МИТОВ, П. ДИНЕКОВ
К. ЗИДАРОВ И АТ. ДАЛЧЕВ

НАШАТА МЕЛПОМЕНА В ЛЮЛКАТА СИ

ИЗ ОЧЕРКИТЕ НА ВАЗОВ

Някога — преди тридесет години — в Пловдив, в подножието на могилата Сахат-тепе, в една малка, бедна стаичка, често се събираха няколко момчетии и с тях две момичета. Там те четяха с глас някакви книги, викаха, караха се, често се биеха сред дигнатата прах от сражението. Един нисък господин със сиви очи, със сприхав нрав и креслив глас изглеждаше да бъде главатарят на тая буйна тълпица от никому непозната младеж, махаше им с ръце при четенето, при скарването им викаше по-високо от всичките, при сбиването им се намисаше да ги разтърва, като ги обсипваше с влашки псувни, а често свършваше с това, че го поваляха на земята и го биеха. След като станеше той, цял овалян с прах, възстановяваше реда и занаятията с четене продължаваха.

Тая неспокойна дружинка беше ядката на трупата, която създаде нашия Народен театър. Господинът, който я управляваше, псуваше по влашки и геройски понасяше ударите, беше първият режисьор — господин Сапунов.

Тоя Сапунов беше наскоро дошел от Румъния. Там се бе подвизавал в трупата на прочутия влашки актьор комик Милю. В качеството си на опитен актьор, той бе приет за ръководител на младите жреци и жрици на Мелпомена.

∴

Тая нещастна, безпомощна трупица даваше сегис-тогис представления във вехтото театърче „Люксембург". Костюми всякой си правеше по свой вкус, и ги държеше у дома си, а вечер, в деня на представлението, във вързоп ги донасяше в театъра.

Като основатели на тая трупа — зародиш, помня между другите братята Антон и Стефан Попови, Антонов, някой си Лютов, някой си Лилов, г-ца Мария Янкова (днешната госпожа Мария Иван Попова), суфльор беше едно слипенче (днешният доктор М. Елмазов). Повечето бяха неопитни, срамливи на сцената, стояха гърбом към публиката, говореха бързо и ниско, нямаха понятия от изкуството, което бяха прегърнали. Само Сапунов бе школувал и той на всичко ги учеше. Сам лошо говорящ български, той им даваше полезни технически указания и по наредбата на декорите, и по движенията на сцената, и по стойката. Биеха го, но го слушаха.

Какви пиеси представляваха? Най-случайните, каквито намереха преведени, и няколкото оригинални български, отдавна печатани. Но нито една Станчева — знак за подобрение на вкуса.

∴

Няколко пъти Сапунов ме моли да им напиша нова българска драма. Драма? То не беше моя работа. Отказах, но най-после отстъпих на молбите му и се опитах и написах „Руска", работа бърза и без претенции.

Какво да кажа за представлението? То беше триумф! Натъпканата със зрители зала ехтеше от ръкопляскания. Нашата театрална публика е bon garçon: всичко харесва, на всичко ръкопляща. Героинята Руска я игра госпожица Мария Янкова, млада, хубавичка, със звънлив глас, в гиздаво сукманче на селянка, тя пленяваше зрителите. Тя особено плени артиста, който играеше ролята на Рускиния любовник, и на сутрешния ден те се венчаха! Така, драмата ми „Руска", ако не внесе нищо свестно в съкровищницата на българската драма, то поне направи щастливи двама души . . .

∴

Положението на трупата се подобри, когато К. Величков стана директор (министър) на народното просвещение (1894 год.). Той й определи скромна субсидия, назначи й театрален комитет от троица души, в който влязох и аз. Но нова българска пиеса нямаше. Един ден на трапезата у Величкова (аз се хранех у него) решихме да напишем фарс, за да бъде представен. Направихме плана и си разделихме работата: аз пишех първата половина, която се печатеше в подлистниците на „Народни глас" и се четеше с жажда. Величков другата. Фарсът се наричаше „Мортагон", по името на героя, тип на грандоман с нищожна душа и ум. Скоро пиесата се заучи от трупата. Появи се денят на представлението. Четен вече в по-голямата си част от публиката, която бе разсмивал, „Мортагон" привлече в театъра голям свят. Дойдоха и европейските консули. Но една неприятна изненада: актьорът, който бе приел да играе героя Мортагона, неизвестно защо — не се яви. Напразно го очакваха, нетърпението на зрителите растеше всеки миг. Откъслеци от влашки псувни долитаха през завесата в залата. Дипломатите ставаха неловзни. . . Как да се отложи представлението? Това би било скандал!

За общо облекчение завесата найподир се вдигна. Но на сцената като Мортагон се яви сам Величков! Без да е заучвал ролята си, само по припомняне и по канеравнето на суфльора, той я изигра. Духовит, както беше, той се не придържаше винаги от текста и прибавяше от себе си цели фрази, по хармониращи с действието. Успехът беше голям.

Трябва да спомена едно комично нещо: след последното действие, когато Величков се кланяше на ръкопляскащата публика, втурна се от кулиса Сапунов и го целуна в устата! Величков дълго се въси при спомен. . . „Мортагон" не излезе на отделна книга — но си остана заровен в подлистниците на „Народни глас", и заслужено.

∴

Трупата се увеличаваше с нови охотници и постоянно се подобряваше играта й. Имаше вече и няколко жени актьорки, между тях Шенка Попова, актриса стройна и миловидна, и не без талант; Иван Попов, самороден артист, с фигура и с глас, боравящ свободно на сцената, като в своя стихия. Той беше там, за дълги години още в София, любимец на публиката.

Трупата печелеше повече и повече обаяние, художествено растеше.

Имаше, обаче, често комични случки. Така, при представлението молиеровата драма „Скъперникът", побългарена от Марка Балабанов на Грабча (тъй се наричаше Харпагон) се развърза и увисна пояса. Развеселената публика му заръкопляска. Грабчо взе да се кланя и ръкоплесканията се усилваха. Той още по-учтиво се кланяше без да види разсвирепелия Сапунов, който му махаше яростно да бяга от сцената.

Други път завесата преди първото действие на една пиеса дълго не се вдигаше. Идеха през нея викове, гълчки, сред които се отличаваше сърдитият глас на Сапунов. Публиката я хвана нетърпение. Даже един каза: „Сега ли намериха да правят репетиция?"

Внезапно завесата се вдигна. Актьорите избягаха в кулисите. Но двама от тях продължаваха да се мачкат на пода, напразно дърпани от Сапунова да прекратят сражението. Той се извърна към зрителите и каза:

Господжи и господа, извинете! Двама пиени добитоци!

∴

Такава беше трупата тогава. Много време се измина, та е възможно да бъде неточен в някои работи. Но аз не давам историята й, а само откъслечни спомени за нея.

И сега, съпоставяйки оная трупа с нейната рожба, — днешната трупа при столичния театър, пищно разцъфтяла с таланти от първа величина, аз изпитвам истинска национална гордост.

Да, голям, грамаден напредък!

Вярвам, че и двете бронзови богини на славата, които стърчат над горделивото здание на Народния театър, са на същото мнение.

ИЗДАВА МИНИСТЕРСТВОТО НА ИНФОРМАЦИЯТА И ИЗКУСТВАТА — БУЛ. ЦАР ОСВОБОДИТЕЛ №8—СОФИЯ. УРЕДНИЦИ — ОГНЯН КАРАСТОЯНОВ И ТОДОР ПОПТОДОРОВ. ХУДОЖНИК МАША УЗУНОВА